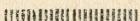

ська, що можуть сміло стати в ряді найвизначніших письменниць цілого світу.

P. S. Ми теж бажаємо, щоби українські жінки виявляли себе в літературі та розвивали свою духову творчість. Іде тільки про те, щоб та творчість була сперта на здоровім і кориснім для нації християнським світоглядом. Бо інпр. щодо Лесі Українки, то треба тяжити, що в її творчості побіч дуже цінних і справді вартісних елементів є теж і негативні та погубні, незгідні з християнським світоглядом. Ред.

M.-P. Петро Ісаїв.

На перекрою двох епох сучасності.

„Вже захитались стовпи європейської матеріялістичної культури, її основи перехилились — ось... ось розсиплеться все в руїни”... „Стара епоха смеркає, гряде нова”! „Вечірнє марево вчорашнього і раннє зарево завтрашнього”! „Сумерк старих богів і світанок нових”! — Ось думки, що ними мов мячем жбурляють сучасні вчені, ось погляди, що раз-у-раз дзвонять у наших удах, то знову товстими буквами жахкотять в очах.

Думки безсумнівно правдиві. Г. Ферраро, Ф. В. Ферстер, О. Шпенглер, Г. Кейзерлінг, Г. Массі, М. Шеллер, Р. Жілюен, М. Унамуно, Данел-Роп, Бердяєв¹⁾ і ціла низка інших — це все фільософі, що всі згідні в такій оцінці сучасності. Упадку сучасної культури мабуть не треба й доказувати. Та все ж наведу на це цікаві докази Шпенглера.

Шпенглер поборює твердження про якусь культурну тягливість. На його думку всесвітня історія є лише множістю замкнених в собі культур. Останню фазу в житті кожної культури називає він цивілізацією. В ній осягає культура шпиль, від котрого похиляється. Цивілізація це вік безділля, вік духової безплідності й імпотенції. В ній упадає велика штука і багацтво систем думок.

Сучасна культура Заходу є якраз в цивілізаційним періоді, що Шпенглер доказує душою широким апаратом порівнань і аналізів.

Характеристичною рисою внутрішнього упадку кожної культури є переоцінка всіх вартостей, як процес вже замкнений в собі, довершений. В тім часі культура нічого не творить. Вона

¹⁾ G. Ferrago, італ. фільософ, про сучасність говорить особливо в двох своїх близькучих працях: „Між минулим і тим, що нас жде”, польс. перекл. Познань 1927 і „Мови до глухих”, польс. пер. Познань 1931.; Fr. W. Foerster: Chrystus a życie ludzkości, tl. J. Mirski, Warsz. 1926.; O. Spengler: Untergang des Abendlandes, München, Bd. I. 1920; H. Keyserling: Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen, Leipzig, Bd. IV, 1923; Politik, Wirtschaft, Weisheit, Darmstadt 1922; L'avenir de l'Europe. Revue de Genève 1922; H. Massis, Défense de l'occident, Paris 1929; M. Scheller: Vom Ewigem im Menschen, Bd. I, Leipzig 1923; R. Gillouin: Le Destin de l'Occident, Paris 1929; M. Unamuno: L'avenir de l'Europe. Le point de vue d'un Espagnol. Revue de Genève 1923. Daniel-Rops: Le monde sans âme. Paris 1932. Бердяєв: Смисл історії й інші.

лиш намагається інакше розуміти форми, що їх створили минулі віки. Однаке сама не творить інших, нових форм.

Водночас типовим проявом цивілізаційного періоду є відношення до моральності, проти якої не ведеться боротьби, але мається її в собі як щось сутнього. Однаке скоро інстинктом творене життя завмирає і виринає потреба теорії, щоби відповідно уформити своє буття, скоро життя мусить розглядати і дефініювати, щоби його підтримати, тоді мораль стає проблемою. Мораль в формі проблеми це вже обяв розкладового життя, час культурного упадку¹⁾), явище кожної цивілізації. У Канта мораль була самозрозуміла, етика служила до заокруглення метафізики. Щойно з Шопенгауером зачинається розвій цивілізаційної етики. Давніше життя було зовсім органічне, було повним виразом душі, тепер під опікою всевладного розуму стало небарвінським, бездушним. Сучасна плебейська мораль не бачить вже в світі Бога, але суть дійсності. Плебейська тривіяльна мораль дійсности є тим на рівні буденного буття, що без уваги на великі слова від Шопенгауера до Шава повалює всякі погляди на життя.

Шпенглер вказує на ще один прояв упадку культури, саме гасло „повороту до природи“, що його фантастично уформив Руссо. Його природа це заперечення культури, бунт проти всякого стилю, протисторичне явище, що увільняло від гнету минувшини. Звідтіль глибока ненависть до традиції, авторитету, зasad та революційна слабість відкидати все, що лишилося зі суспільних, політичних і мистецьких прагнень, щоби те все знищити, а на його місце поставити анорганічні, штучні висліди вченої аналізи.

Куди сильніше, як в моралі, виступає ріжниця між культурою й цивілізацією в релігійних питаннях. На думку Шпенглера це безсумнівна правда, що кожня справжня культура має свою релігію, всі дійсні форми є релігійні. „Суть кожної культури — слова Шпенглера — це релігія, подібно як суть кожної цивілізації — це безрелігійність“²⁾. Проповідником нерелігійності (що не є однозначне з протирелігійством) є суспільність без ніяких форм в великих містах, що стає на місце „народу“. Та маса (не людство), що є предметом соціалістичної пропаганди, надає однаке значіння зовнішньому життю, як і вітальним процесам, до питань алькоголізму і вегітациї ставиться з релігійною почестю.

Вкінці на думку Шпенглера і наука, і фільософія нашої цивілізації є теж в упадку. Кожна культура має своєрідну фільо-

¹⁾ На оцей слушний погляд Шпенглера звертаю спеціальну увагу, бо якраз тепер українські ліберальні письменники й критики щораз виразніше ставлять мораль в формі проблеми, проповідують і творять літературу „без уваги на мораль й ідеї“. Типовим прикладом ставлення моралі в формі проблеми є стаття М. Рудницького: „Небезпечне приватне життя“ („Назустріч“ ч. 10, с. р.).

²⁾ O. Spengler: Untergang des Abendlandes, München 1920, Bd. I, str. 499—500.

софію, а кожна фільософія має свій метафізичний час, в котрім життя обявляється в своїй повноті і здібності уформлювати світ, а також етичний час, коли предметом досліду стає вичерпане життя і коли рештки творчих сил зуживається на питання дня. Метафізика у нас вичерпала свої можливості. Західно-европейський мозок домагається влади й потуги, змагає до зорганізовання загалу на практичних основах, тратить з очей метафізичну минувшину і приймає економічно-народну етику. Одним з найважніших питань дійсної фільософії XIX в. є відношення волі до влади в цивілізаційнім інтелектуальнім виді, як волі до життя, життєвої сили як практично-динамічної засади. Тепер по метафізичному часі скінчився теж етичний час¹⁾.

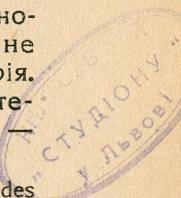
Шпенглер кружляє лише довкруги своєї теперішності, аналізує її, однаке не змагає до відхилення завіси прийдешнього. П'ятнадцятьліття від появи твору Шпенглера нас вже переконало про сумерк вchorашньої і світанок нової епохи. Нас цікавить саме ця нова епоха. Куди спрямоване її стерно, яке їй ім'я, яка її печать, який поміст між нею і попередньою. Жmut проміння в сутінок майбутнього може кинути перекрій сучасності, зіставлення напрямів, що конають, і тих, що прозябають, розсочання слоїв і смуг обох епох, що густо сплелись зі собою.

Залізобетонні стовпи епохи сумерку — це без сумніву матеріялізм, дарвінізм і спертий на нім ніцшеанізм. Два перші розсипаються на наших очах, а їх залишки це шутер, пісок і курява на дні душі людства. Третій стовп похилився, щоб стати помостом для двох епох. Розбити його молотами нових величних ідей — це й мабуть завдання майбутності, як на це вказує перекрій обох епох:

„Матерія, матерія і більш нічого“! „Матерія все, матерія бог, матерія і сила“! „Kraft und Stoff“. „Дух це лише фізіольогічні чинності“! — ще й нині ляшать нам в ухах такі вигуки Лімерті, Фаєрбаха, Бюхнера й інших, ще й нині чуємо біль голови від того чаду, що ціле століття димив з учених лябораторій й паморокою окутував наш ум. Так, ще нині, але вже найвизначніші уми з-поміж сучасних фізиків як Lodge, Eddington, Jeans, Йордан і т. д., а з українських Др. Володимир Левицький вам виразно викладають, що якраз фізичні досліди стверджують існування крім матерії ще й психічного чинника, духа, що не підлягає фізичним законам²⁾. За фізику ѹде фільософія. „Суть дійсності є психічна, її форма і вираз математичні, її сенс і тенденція це гармонійна єдність многоти“ —

¹⁾ Ті погляди висловив Шпенглер в творі „Untergang des Abendlandes“ Bd. I, München 1920. Близче їх обговорює А. Messner: O. Spengler als Philosoph, Stuttgart 1922. Мое зіставлення пор. з А. Bar: Kryzys współczesnej kultury, Przegl. Powsz. За квітень 1934.

²⁾ Докладніші пояснення та бібліогр. дані гл. переклад статті Лоджа: Звязок між життям і матерією, „Дзвони“ 1932, ст. 211. та статті Йордана: Квантована механіка та основні проблеми більшоті і психічності, „Дзв.“ 1933, ст. 193, як теж книжечку Др. В. Левицького: Гадки про життя, Львів 1928.

ось так характеризує найновішу фільософічну ментальність доктора монахійського університету др. А. Венцль¹⁾.

Ще й нині годі отрястись з віри, що фізичні закони є постійні і незмінні, що в світі фізичнім нічого не діється без причини, ще й нині нуртують в глибинах деяких душ твердження Юма, що чуда є неможливі, а вже Бrolі, Шредінгер, Гейсенберг, Борн, Бозе, Паулі, Фермі, Дірак, Бернулій вам наглядно доказують, що оті фізичні закони це лише статистичні скоплення і припиновання, що від них можливі є відхилення, що ті закони у відношенні до світу атомів є настільки вірні, як напр. твердження, що люди живуть до 65 чи 70-го року життя, — що вони вірні, якщо мати на увазі загал, більшість, але не одиниці. „А що для статистичних процесів побіч дуже імовірних випадків можливі є й дуже мало імовірні процеси, то на основі математичного закону великих чисел невиключені є навіть і неможливі на звичайний погляд випадки, які пересічна людина зачислює до категорії т. зв. „чудес“²⁾.

Ще й сьогодні чуємо скрегіт „Чоловіка-машини“ Де-ля-Метрія, в якого людина це лише бездушний механізм, ще й тепер побренькують лікарські пінцети й лянцети, що вони ніколи не зустріли в людськім тілі душі, а лише вязки й каблі нервів, але водночас вже медицина домагається, щоб при розсліді недужого брати на увагу не лише фізіольгію, але й психольгію. Тільки діягноза і лічення з обох тих сторін може дати скоро добре висліди. Ще деякі психотерапевти твердять, що релігійність і побожність можна вияснити як прояви психічної недуги, але вже найвизначніші лікарі Леві-Зуль, Гемеллі, Алярс, Бергман, Клюг, Рабан, Ліртц, В. Раймонд й інші з найбільшою рішучістю те твердження відвертають: навпаки безрелігійність і ворожість до релігії це часто причини душевних нездужань. „Лише грізна душа стає недужа“. „Невинність ніколи не стане божевільною“. „Хто душевно себе береже, той не втратить розсудку“ — ось вискази Гайнрота, лікаря психічних недуг з-перед 100 літ, до яких повертає тепер медицина. Та взалі в медицині говориться вже про дуже великі додатні впливи моральності й побожності на життя клітин ріжких органів (етикотерапія д-ра Бездєске)³⁾.

„Вищі роди розвинулись з нижчих. Людина — найвище звір'я“ — несміло твердив Дарвін з зазначенням, що безпосередніх доказів не має. Але його учень Гекель (Häckel) скартав несміливість свого вчителя і поставив еволюцію в цілій ширині. Однаке вже 1900 р. Г. Мендель викриває закон заховання гатунків, що замкнув дарвіністам уста, а Міллікен ставить справу

¹⁾ Dr. A. Wenzl: Die Naturwissenschaftliche Weltbild der Gegenwart, ст. 133.

²⁾ Дослівний цитат з кв.: Др. В. Левицький: Революційні течії в сучасній фізиці, Львів 1930, ст. 27. Там теж близькі пояснення до теорій ви-численіх вчених.

³⁾ Пояснення й бібліографії до тих питань гл. Доц. др. Й. Ганаусек: Релігія й медицина, Дзвони 1933, ст. 170 та „Безбожність і психічні не-дуги“, Нова Зоря, ч. 72 і 74. 1933.

виразно, що та еволюція була, але в думці Бога, що творив якнайбільшу суму ексистенцій¹⁾.

„Моралі немає“. „Декальог людська видумка“. „Совість не вроджена, а вихована поколіннями“. „Найповніша свобода для всіх гонів і пристрастей“ — ось гасла, що ще й нині ласкочуть людські душі, гасла, що їх ще й нині вигукують наші публіцисти й ідеольоги по своїх журналах, але вже той же сам Міллікен, лявреат Нобля, найбільший сучасний американський фізик твердить, що „наслідком гріха є смерть, що моральні закони і фізикальні права є рівно правами природи і нарушення одних чи других веде до нещастя і нужди“¹⁾.

Впродовж чотирьох віків вгнітався в людську душу вагітний в злочині макіявелізм і аморальною слиззю обслинив сьогодні все політичне життя. Нині панує він ще всевладно, ще сьогодні заповідає „Вістник“ видання тих творів на днях в українськім перекладі, але вже говорить Муссоліні про характерність в політиці, але вже тверезіші політики прозрівають і бачать розвязку кризи в політичній чесності, але вже рішуче пятнусь аморальність політики відомий професор з Оксфорду Р. Б. Моват в недавно виданій книжці „Прилюдна й приватна мораль“. На ділі існують тепер у цілому світі — говорить Моват — два моральні кодекси, один для приватних одиниць, а другий для держав. Ці два кодекси мають великі розбіжності і вже тепер видатні одиниці бачать, що так дальнє не може бути й один з моральних кодексів мусить бути усунений. Коли б так сталося, що більше ригористичний кодекс приватної моралі мусів би уступити перед дуже пливким кодексом прилюдної моралі, тоді прийде упадок і приватної моралі, а коли це станеться, тоді довершиться упадок західної цивілізації. Це одночасно буде остання з цілої низки революцій, які постепенно підкопують, а вкінці цілком знищать солідну будову людської величині²⁾. Так остерігає Моват, а у нас подібно В. Липинський, а одночасно вже ціла низка державних мужів повторяє те грізне *memento*.

„Родина, суспільність, держава без Бога, Церкви й Декальогу“ — музика таких гасел вже від часів тривожних днів Вольтера всіми гамами й акордами колишне Европу, сповиту пеленою мрії про розкіш земного раю, втишну спокійної ночі крізь темряву вод Збруча ще чуємо глухо пекольний вереск жертв такого „парамадису“, але вже дрижучим голосом пророків сповіщає цілому світові сучасний фільософ Деген: „Не пара й електричність, але віра й любов є найсильнішими потугами у світі; святі є більше потрібні, ніж парові машини“³⁾, але вже вам Муссоліні рішуче заявляє: „Я не думаю творити нових богів, ані нових святих“.

¹⁾ R. A. Millikan „Science and Religion“, Бостон 1926, переклад того місяця „Дзвони“ с. р., ст. 113.

²⁾ Гл. зміст книжки Мовата в „Ділі“ ч. 114 з 4. V. с. р. в статті С. Демидчука: „Мораль у міжнародних взаєминах“.

³⁾ A. Dehen: Leben u. Gegenwart, ст. 24.

Ще згірдливим усміхом на устах витають ліберали чи візлавці аморальності енцикліку „*Rerum Novarum*“ і „*Quadragesimo Anno*“, але вже Рузвелт своїм „Поглядом вперед“¹⁾, потверджує правдивість думок енциклік, але вже віцепретатор Папен заявляє в половині січня ц. р. в своїй глівицькій мові, що націонал-соціялісти намагаються здійснити в господарській ділянці програму енциклік Льва XIII і Пія XI²⁾), але вже при отворенні XV. міжнародної конференції праці в Женеві (28.V. 1931) міністер Сокаль з натиском зазначує, що напрямні енц. Qudr. Anno повинні керувати міжнародною організацією праці³⁾, але вже нова конституція Австрії побудована якраз на засадах тієї енцикліки. „Джерелом інспірації для нової австрійської держави буде енцикліка Qudr. Anno Папи Пія XI. Ця енцикліка кодифікує нову суспільну організацію, гармонізуючи навочасні потреби людства з його моральним і інтелектуальним розвитком. Цей папський документ все потрібне передбачив й управильник. Тому австрійське правительство буде його здійснювати та керуватися його духом і буквою“. — Ось заява яку зложив австрійський віцепретатор Шміц представникові „Пті Парізієну“⁴⁾.

Ще годі отріястись з переконання Льюка Й Русса, що всяка влада й право походить від народу, а вже нова австрійська конституція повернула до мудrosti середньовіччя: „Всяке право походить від Бога“⁵⁾.

Ще чуємо дирчання й шарудіння Дреperової мітли, що намагалась вимести віру з науки⁶⁾, а вже Міллікен наглядно доказує нам, що релігія й наука це дуже згідні зі собою ділянки і взаємно себе спомагають⁷⁾.

Ще розсівають *Iues corporalis et spiritualis* твори натуралістів й атеїстів ріжної масті, ще чути сопух розкладу „чесностей зі собою“, але вже давно розпочався похід святих в сучасній літературі, але вже в творах Єргензена, Берtrand'a, Лявдана, Честертон, Папінього і цілої низки інших святі займають місце давних героїв романів⁸⁾, але вже статистики нотують, що релігійна белетристика стає на Заході найбільше почитання.

Можна би такий перекрій продовжати, можна розсotувати нитки слоїв обох епох, що немов радість з журбою обнялися. Однаке доволі і тих, щоб збегнути прийдешнє, щоб спостерегти

¹⁾ Книжка під тим наголовком, що її видав Рузвелт перед обняттям президентури. Є польський переклад.

²⁾ Гл. Ks. K. Michalski: *Fermenty religijne Trzeciej Rzeszy*, „Przegl. Powsz.“ за березень с. р. ст. 364/365.

³⁾ Близьче гл. мої стаття: Корінь криз і вихід з них, „Дзвони“ ч 11—12 1933.

⁴⁾ Нова Зоря ч. 25. с. р.

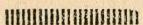
⁵⁾ „Діло“ ч. 80. с. р.

⁶⁾ J. W. Draper (амер. вчений 1811—82) написав „Історію боротьби між вірою і наукою“, переложену на українську и. М. Павликом.

⁷⁾ R. A. Millikan „Science and Religion“, Бостон 1926, виїмок перел. в „Дзв.“ ч. 3. с. р.

⁸⁾ Близьче гл. „З відродження катол. думки у світовій літературі“, Дзвони, с. р. стр 39.

вказівки на годиннику історії людства. „Поворот Духа і Бога“ ось назва нової епохи, ось її ім'я. Німецький фільософ Кейзерлінг порівнує сучасність з часами від народин Христа до 1200 р., коли то творився новий середньовічний порядок і світогляд¹⁾. Порівнання влучне. „Поріг нового середньовіччя“ — це справді окреслення сучасності. В першім середньовіччю християнство серед напів диких народів лишилося формально, росло в ширину, в середньовіччю, що гряде, воно ростиме в глибину, в глибину душі людства. Як в першім середньовіччю були секти, так будуть вони і в другім. Боротьба між світською й духовною владою, папством і ціарством — це печать першого середньовіччя. Боротьба між боготворенням світської влади і нації і визнаванням правдивого вічного Бога — це мабуть зміст середньовіччя, що прийде. Там боротьба за владу над краями, тут боротьба за владу над душами, там площина політична, тут площина світоглядова, там особи ціаря і папи, тут держави й Церкви, там *gladius terrenus et coelestius*, тут ніцшомакіавелізм і католицизм. — Хто ж побідить? — Відповідь дана перед віками: „...збудую Церков мою і врата Адові не одоліють єя“.

C. Шелухин.

Новознайдена карта України XVII ст. з інформаціями на ній.

Левассер де Боплян в 1650 р. писав, що на Україні досить учених, але бібліотек немає, бо сусіди підчас набігів палять і нищать їх. Цього не було на заході Європи і ми тут знаходимо великі джерела для історії України та її культури. В Льондоні, Парижі, Берліні, Відні, Римі й ін. містах по архівах, музеях, бібліотеках зберігаються напр. географічні карти України з XV. століття. На жаль, робітників над цим серед українців мало. З найбільш видатних можемо назвати І. Борщака (Париж). Д-р Т. Галіп на моє прохання прислав мені великий список геогр. карт в Римі. Степанківський подав невеликий опис карт України в Британському музею. Росіяни політикують проти прав і назви України і вже через це уникають публікацій того, що могло б прислужитися українській нації й наукі українознавства. Один з приємних віймків маємо в особі Л. Левенсона.

В відділі географ. карт Пруської Держав. Бібл. в Берліні він знайшов карту України, зроблену Ернестом Готлібом фон Берге коло 1681 р. Левенсон звернув на неї велику увагу і присвятів їй розвідку.

В європейс. літер. писалося про Берге досить, в російській тільки згадувалося його ім'я, а в українській ми не читали нічого,

¹⁾ H. Keyserling: L'avenir de l' Europe. Revue de Genève. 1922, стр. 427.